

31 Mart mövzusu sənət əsərlərində

Hər il martın 31-i Azərbaycanda dövlət səviyyəsində Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü kimi qeyd olunur. Bu təqvim son yüz ildə Azərbaycan tarixində baş vermiş faciələrin xalqın yaddaşındakı qanlı izlərini özündə əks etdirir. Azərbaycanlıların kütləvi şəkildə qırılmasını, repressiyalara məruz qalmasını XX yüzilliyin dünya tarixinin ən qanlı səhifələrindən biri hesab etmək olar. Xalqımıza qarşı törədilmiş bu faciə sonradan yaradılan sənət əsərlərində bədii və sənədli formada öz əksini tapmışdır.

Üzeyir Hacıbəyov, Məhəmməd Hadi, Mirzə Bala Məmmədzadə, İbrahim Xəlil və digər sənətkarların, söz adamlarının Mart Soyqırımı barədə müxtəlif səpkili əsərlər yazdıqları oxuculara məlumdur.

1918-ci ilin Mart soyqırımı gənc Cəfər Cabbarlının yaradıcılığında da xüsusi yer tutur. O, əsasən Çəmbəkənd qəbiristanlığında, indiki Şəhidlər xiyabanında dəfn olunan Mart faciəsi qurbanlarının xatirəsini anmaq üçün "Dur, ey xalq olan millət" sərlövhəli mərsiyə yazmışdır.

**Güzləri – vətən soldu,
Millət xari-zar oldu,
Hamı payimal oldu,
Dur, ey xalq olan millət!**

Cəfər Cabbarlının eyni mövzuya həsr etdiyi digər dəyərli əsəri onun "Əhməd və Qumru" hekayəsidir. Əsərin mövzusu əslən şamaxlı olan iki gəncin – Əhməd və Qumrunun saf və təmiz məhəbbətindən, şirin arzularından, bir-birinə layiq yüksək mənəviyyətə malik insan olmaqlarından, Mart faciəsinin bu günahsız şəxslərə gətirdiyi müsibətlərdən bəhs edir. Müəllif valideynləri erməni quldurları tərəfindən qətlə yetirilmiş, evləri talanmış Əhməd və Qumrunu "Böyük pəncərələri qara kömürlərə dönmüş, altın divarları matəmlərə bürünmüş, "əti tökülmüş baş skletinə bənzəyən möhtəşəm" İsmailiyyə binasının önündə dilənçi vəziyyətində qarşılaşırlar. Faciə və məhrumiyyətlərin mənəşəsində tanınmaz hala düşmüş, "Yaralıyam, şikəstəm, Şamaxı əsiriyəm" – yalvarış-

larından bir-birini çətinliklə tanıyan iki sevgili görüşlərinə sevinşələr də bir-birini qucaqlayırlar, daha doğrusu, qucaqlaya bilmirlər. Çünki erməni barbarları onların qollarını kəsmişdilər. Hekayə vəhşiliyə, barbarlığa, qəddarlığa qarşı oxucu qəzəbini, nifrətini ovxarlamaqla yanaşı, haqqa, ədalətə rəğbət hissi aşılayır.

Seyid Hüseyn Mart qırğını mövzusunda iki hekayə yazıb. Hər iki hekayə Mart qırğını hadisələrini real faktlarla əks etdirir.

1918-ci il Mart soyqırımının ədəbiyyatda bədii əksini arayarkən yazıçı Qurban Səidin "Əli və Nino" romanının adını çəkməmək mümkünsüzdür. XX əsrin 20-ci illərində yazılan, ilk dəfə 1937-ci ildə Vyanada alman dilində çapdan çıxan, mühacir soydaşımız Məcid Musazadə tərəfindən "Əli və Nino" romanı 1990-cı ildə Bakıda çap olunduqdan sonra Azərbaycanda populyarlaşmışdır. Əsərdə bir sıra kölgəli məsələlərə işıq salınmaqla əlavə, Bakıdakı Mart qırğınlarının dəhşətli səhnələri əks edilmişdir. Roman qəhrəmanları – Əli xan, Nino, Məhəmməd Heydər, Seyid Mustafa, Əsədulla, İlyas bəy qırğın ərəfəsində şəhərin müdafiəçiləri, əhalini erməni vandallarının hücumlarından qoruyanlar idilər.

Məmməd Səid Ordubadi tarixi faktlar və dərin müşahidələr əsasında yazdığı "Qanlı illər" əsərində ermənilərin 300-dən artıq kənddə törətdiyi faciələri, ağlagəlməz işgəncələri, talanları faktların dili ilə qələmə alıb.

Sənədli kinomuzda 31 Mart qırğını ilə bağlı filmlər yaradılmışdır. Onlardan biri "31 Mart soyqırımı" filmidir. Rejissor Xürrəm Sultan tərəfindən 2014-cü ildə çəkilmiş film İctimai televiziya da istehsal edilmişdir. Film Azərbaycan tarixində ən qanlı hadisələrdən biri olan 1918-ci ilin martında erməni silahlı dəstələrinin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi qətləmə tarixi faktlarla araşdırır.

Bundan başqa, "Yaddaşın rəmzi. Quba-1918" (2012), "Mart hadisələri, yaxud qara oyunlar" (2010), "Həqiqətin özü" (2008) filmləri də bu dəhşətli hadisələri canlandırır.

"Mart hadisələri, yaxud qara oyunlar" filmi yurd və millət tarixini unutmağa qoymayanların narahat ruhuna ithaf olunmuşdur. Filmdə hadisələr xroniki ardıcılıqla verilib. Həmçinin, məlum faciəyə qədərki və sonrakı tarixi hadisələri özündə ehtiva edəcək bir dövr, eləcə də qanlı olayların başvermə səbəbləri təhlil olunur. Ekran əsərinin müəllifi Mehriban Ələkbərzadənin sözlərinə görə, bu film keçmişimizə, tariximizə bir baxışdır: "Müxtəlif arxivlərdə saxlanılan materiallar, hərbi və gizli qərarların əlyazması, proseslərin alt qatını sübut edəcək faktlar məhz "Mart hadisələri, yaxud qara oyunlar"da açıqlanıb. Bu film, hadisələrin siyasi və tarixi qiymətini vermək mütəlaqıyından doğan bir

araşdırma. Yalnız sənədli film kimi deyil, həm də müasir araşdırma üslubuna aid canlandırma metodu ilə də "sənədli-bədii tarixi film" ərəşəyə gətirmək məqsədimiz idi".

Digər kino əsəri isə "Salname" sənədli filmlər studiyası tərəfindən yaradılmış "Həqiqətin özü" filmidir. İki ilə yaxın araşdırma aparıldıqdan sonra meydana gələn "Həqiqətin özü" tammetrajlı sənədli filmi əslən təbrizli olan həmyerlimiz Əli Poladın maliyyə və mədəni dəstəyi ilə ərəşəyə gətirilmişdir. Filmin rejissorları Tofiq Məmmədov və İqbal Məmmədəliyev, ssenari müəllifi azərbaycanlı alim Toğrul Vəli, operatoru Köçəri Məmmədovdur. Filmin çəkilişləri Türkiyənin Ankara, İstanbul, Çayeli, Rize, Trabzon, Gümüşhanə, Bayburt, Ərzincan, Ərzurum, Qars, Sarıkamış, Iğdır, Ardahan və Vanda, eləcə də, Tiflis, Bakı, Quba, Şamaxıda aparılıb. Lakin bununla bərabər Rusiya, Türkiyə, İngiltərə, Gürcüstan və Azərbaycanın tarix, foto-kino arxivlərindən işıq üzə görməyən kinoxronika və digər sənədlər də filmdə öz əksini tapıb.

Rəsm əsərlərində, musiqidə və səhnə əsərlərində də bu dəhşətli hadisələr yüksək bədii səviyyədə əks olunmuşdur.

M.MÜKƏRRƏMOĞLU,
"Xalq qəzeti"